

Binignit

INGON ANI ANG HULAGWAY sa South Bus Terminal basta Semana Santa: mga pasaherong magpunsisok ug gadali nga makasakay kay gikapoy na tawon og barog (matod pa nila, mas dugay pa ang pag-isbog sa linya kaysa paghuwat sa ilang ginatawag nga *forever*), daghang ilok nga nagbasa, nakuwangan tingali nig butang og tawas kay nagdali lagi nga makasakay. Ug kining mga manguotay og nawong? Makakulba *my heart* sad ni sila, uy, kay sige man gog paniid.

Di sad ni mawagtang ang mga mamaligyay og bugnawng tubig, *soya milk* ug *energy drink*, ay. *Gosh!* Kini sila manghagad gyod bisan gabitbit na kag imong tubig.

Makauhaw ang paghuwat nga moisbog ang linya. Makaluya sab kon sige lang kag pamaypay apan di gihapon mohunong og tulo ang singot nga mora na og busay. Makapamalikas ka, uy. Makasangpit kag ahaw kang San Vicente Ferrer ug sa ubang santos. Maapil na lang gani og sangpit ang mga mingtaliwan na. *Here, o, my reference:* “Kon naa pas anhing Donilo, siya gyod ang moalsa aning bagahe,” matod pas akong kasakay pila ka tuig na ang minglabay. *See?*

Para malikayan nako ning mga pamalikas ug mga ilok nga gikalimtan nas tawas pagbisita, miadto kos *terminal* lima ka adlaw sa wala pa moabot ang Adlaw sa Punsisok.

Sa pagsulod nakos *air-conditioned* nga bus, gisugat kos taghoy sa konduktor. Mingisi og dako ang konduktor. Di kalikayan nga makahinaway kos iyang nawong. Mitutok gyod pag-ayo. Klaro kaayong uwagan. Nakita ra ba gyod tanang itom nga lagos ug ngipong *ga-one-seat-apart*. Makapanguros man sad kog kawam port.

Mipadayon na lang kos akong paglakaw. *Gi-brush off* na lang kini ug nangita na lang og nindot nga puwesto nga duol sa bentana. Naghinay-hinay ko samtang gaguyod sa akong mga bagahe, naningkamot nga di mapandol, ug nag-ampo nga mobulig nako ang taas nga tikod sa akong sapatos.

Gitaparan kos lalaki nga anggid-anggid og nawong ni Hesus, kadtong Hesus sa *Transfiguration-moment* gani niya. Mipahiyom siya ug dayon milingkod. Kalma kaayo siyang gapaabot nga mapuno ang bus samtang hinay niyang gipugngan ang taas niyang buhok. Hitsuraan tuod ni siya, bangason, naay ariyos nga kuros sa dalunggan, taas og buhok, ug sakto ra ang barog. *Take note*, aduna pay *tattoo* sa usa ka *skull of a gorilla* man tingali ni *with a snake* nga minggawas sa *eyes*, besh! *Wait, there's more!* Adunay mga pulong nga *gi-tattoo* sa iyang *arm: rage, rage, against the dying of the light. My God, ka-poetic!* Maka-remember man sad kos akong paboritong *poem* nga *Tree* by Joyce Kilmer, uy! Di gyod ko kalimot ana kay mao nay gipasag-ulo sa among *ju-teacher* pag greyd wan nako. Basta, kining lakiha, makabugtug panti ug makapanguros sa madre. *To clarify, fetish* ni nako, ghorl. Okey? *Fetish*.

Kining ubang mga pasahero hinanok kaayo ug may pipila nga hilom ra nga naglantaw sa monitor. Konsiyerto man diay ning Celine Dion. Maayo gyod ning bayhana. Tingog lang daan motulo na imong luha. *Instrumental* pa lang gani sa iyang “My Heart Will Go On”, makalanay na og *iceberg*. Mitipas akong panan-aw lahos sa bentana ug nanghupaw. *This is a type of* panghupaw nga gibugkosan sa gamayng paglaom ug walay kasegurohan. Madawat pa ba kaha ko niya?

Milarga ang bus bisan wala pa mapuno. Ingon ining orasa nga naay daghang pasaherong gapaabot sa gawas. Kini sila ang naglikay sa paglinya. Milikay sab ni silas alingisig nga tingog sa mga tinderero.

Kini ang mga ritwal nga akong buhaton kon hapit na ko magtiwangtiwang: 1) mag-*scroll-down* sa Facebook, mangitag *sense* aning *memes* ug mang-*like* sa lawom kaayog du't nga mga kinutlo nga gi-*copy-paste* ra pod gikan sa Google apil na ang mga lalaking tsarming kaayo og nawong, maskulado, kompleto ang *abs* (Maka-*jackpot* pa diay! Para nis ekonomiya); 2) mamati sa mga kanta ni Madonna o Lady Gaga (Queen of Pop man daw ni sila, ug ang ilang mga kanta makawalag *anemia*. Paminawa ilang mga kanta kay ang world peace ma-*achieve*); 3) pag-*retouch* sa milubad nga kaanyag.

Naghagok na si Hesus ug misapaw kini sa “All by Myself” ni Celine Dion. Kalami ba ani niyang hagkan. Kahinumdom nuon kos akong gikawat sa karaang *poster* ni River Phoenix sa akong ka-*boardmate* ug ako dayon gihalok-halokan. Gipaningkamotan nakog taltag ang samokan nga mga dagaw pinaagi sa pagpadayon na lang nakog butang og *foundation* sa akong liog ug tangkugo. Pagkataudtaod, giteksan nakos Mama nga moabot kos probinsiya mga alas nuybe nas buntag.

“Alcantara, Noy.” Mitutok ang konduktor ug mipadayon og panso sa tiket. Mibayad ko. Gitutokan ko niyang balik samtang nag-abot ang iyang mga kilay nga morag naay tigma sa akong agtang nga angayng tukion ug tubagon. Gitutokan niya ang akong dughan ug dali-dali nako ning gitabonan sa akong mga kamot. “Unsa may problema, Noy?” Mipahiyom ra siya ug nakita ko na usab ang laghang niyang mga ngipon.

Upat ka tuig na ang minglabay ug karon pa ko makahunahuna pagbalik sa probinsiya. *I think*, bisperas tos Pasko. Nagdala kog hamon, pang-*spaghetti* ug *fruit salad* kay nakadaog man kos pa-*raffle* sa kompaniya. Nahatagan sab nako si Mama og walo ka libo gikan sa akoang *13th month pay*. Nakahinumdom pa gani ko nga samtang gakaon mis lamian nga *fruit salad*, mihilak si Undong kay iya daw natulon ang watusi.

Nagdali-dali sad kog papalit og pito ka itlog para lamyon ni Undong ang langit-langit o ang puti nga parte niini. Nahunong among pagmaya ug nangatulog mig sayo human namog adto sa ospital. Haskang demalasa, *ter!* Ang gidala nakong kuwarta nakuhaan hinuon kay gibayad sa ospital.

II.

“MILAGRO!” matod pang Mama human nako ingna nga moduaw kog balik sa probinsiya. Naanad na tingali sila nga wala akong presensiya matag Kalagkalag ug Pasko. Naanad na tingali sila nga magdawatan sa akong suweldo matag bulan. “Unsay milagro, Ma? Gimingaw na man god ko ninyo.” Mabaw nga rason ang akong nabatbat. Abi nakog motubag si Mama og, “Kadtong upat ka tuig diay wala ka mingawa namo?” Mayna lang gani kay wala ra siya. Dako nakong pasalamat nga hilom ra si Mama. Wala siya mosumpay. Iyang lawom nga panghupaw ra tawon ang mitubag sa akong gisulti apan kini, bisan walay pulong nga madungog, bug-at nis akong pamati.

“*At least* mag-uban tag pamati sa Siete Palabras sa HP, di ba?” Tagbaw kog uting kay og rason. Tagbaw kog padayon og estorya. Miabot akong estorya sa kauban nakos kompaniya nga himantayon kaayo, *team leader* namo nga bahog baba (naa man tingali siyay *halitosis*. Taymsa, sakto ba kaha ni ang espeling? Basta bahog baba); laag namo didtos Camotes ug Bantayan, ang napalid sa kusog nga hangin namo nga *tent* samtang nagkamping mi didtos Mantalungon, ug ang dili mamatay nga sugilanon nako kadtong nakakita ko nga may miambak nga lalaki sa taytayan didtos Mindanao. Ug sa akong pagsugilon niya niini, giseguro nako niya nga hilwas ug baskog intawon ko.

Mihunong ko ug dayon mikatawa, namasin nga makuhaan ang tensiyon nga midap-ig tali namong duha. Apan nahanaw ang tinuyong katawa sama sa pag-awop sa

usa ka kometa. Gitikyopan ming duha sa kahilom. Gahuwat ko nga motingog si Mama. Gituyo nako nga mohilom usa kay dili matapok ang mga titik aron pormahon ang mga pulong— pulong nga mamahimo untang taas nga parapo sa pagpasaylo ug pagbasol. Apan nanalaw man akong dila ug wala man lang nako masugdi paglitok ang angayng litokon.

“Lahi na lagi imong tingog?” Ingon sa miambak og kalit akong kasingkasing gawas sa akong *fragile* gusok (*Yes, ma'am!* Wa ko kasagang). Wala nako tubaga iyang pangutana. Giikyasan nako kini sa pagpiyong ug paglingo-lingo, ug dali kong mitubag: “Ma, ari sa ko. Naa pa koy tiwason diris opisina.”

Sa bata pa ko, pirme gyod na maminaw si Mama sa DYHP matag buntag o hapon. Idungan niya ang pagmaminaw sa paglaba o sa pagtahi sa mga gisi sa uniporme ni Manoy. Diha toy usa ka adlaw nga nakit-an nako nga nagsige siyag panarapo sa iyang mata samtang naminaw sa dramas radyo.

“Gahilak ka, Ma?”

“Ay, wa ra ni! Napiksan rag buwa akong mata. Hala, sige na, pagduwa nag balik didto para mahuman dayon nako ning mga labhonon.” Ingon ani pirme ang tubag ni Mama kon mangutana ko nganong naghilak siya.

Mohilak nis Mama basta magpatungod na siyas radyo. Ang adlaw hinuon ang maghilak kon dili ni siya makabuhakhak kuyog sa iyang mga amiga samtang manglaba sila sa may poso.

Basta Biyernes Santo gani, magbinignit nas Mama. Tabangan dayon nako na siyag andam sa mga sagol. Segurohon nako nga naa ang pilit-bugas, landang, tuno,

saging-hinog, ubi, ug klase-klaseng kolor sa sago. Kahibawo na na si Mama nga di ko mokaog binignit kon wa niy sago. Kauban pirme namo sa pag-andam ang iyang radyo nga de bateri. Mao ni ang makapawala sa kamingaw sa among balay. Makasag-ulo na lang god kos *themesong* sa iyang paboritong mga drama ug sa mga linya sa “Ramini, Ang Batang Bronse”.

“Ingna to imong manoy nga dili magdula. Gisultihan na ra ba mo nga kon madagma gani mo ron dili na na maayo.”

“Ingon si Frank nga naa kunoy mogawas nga ulo sa pari sa samad.”

“Sakto nang gisulti sa imong migo. Unya, ganahan ka ana?”

“Dili,” paspas kong tubag. Kinsa man say ganahan nga naay magbitay nga ulo sa tuhod. Giapas dayon nako si Manoy sa kahadlok nga madagma unya. Ikatulo ko nga kamot ni Mama. Ako iyang pirmeng tawgon kon naa siyay ipapalit o ipatawag. Naa ra ko pirme sa amoa. Panagsa ra ko mogawas. Maihap ra usab ang mga adlaw nga magduwa ko. Apan adunay mga higayon nga magduwa kog tago-tagoan. Mao tingali ning walay tatsa akong tuhod kay di man gyod ko modagan, igo ra ko mosuksok sa kasagbotan hangtod paakon sa mga hulmigas. Kining tuhod? Kuwang ani kay *ma-insured* parehas sa paa ug bitiis sa mga *Victoria’s Secret models*.

Nagtuyok ra akong adlaw sa pagbasa og *pocketbooks*, pagtubag sa *crossword puzzles* sa mantalaan, ug pagdibuho og mga biste alang sa akong *chaka* og nawong nga bakhoy, sulod sa aparador. Nagkainteres ko pag-ayo sa mga biste kadtong nahimong *dealer* si Mama sa Avon. Mahiligon man si Mama magmeyk-ap. “Magpinayaso man ka, Alicia,” ni Papa Berting human niya makita si Mama nga pula kaayog aping.

“Payaso? Bang-an kas akong dagway? Sayop gyod na ang pagsulti nga dili na ko lab-as,” tubag ni Mama dayong duol sa dakong samin. “Tirti-siks, tuwinti-siks, tirti-siks man gani ni akong lawas. Tagak gani na imong brip pagkakita nimo nako nga namaligya ra gani kog guso.” Mibahakhak si Papa. “Diin man ka maparok? Kanang lawasa kay porti-porti-porti na. Mas naa pa ganiy porma akong sunoy.” Human sa ilang gamayng panaglalis, mosulod dayon na silang duha sa kuwarto para maglabing-labing.

Kada uli ni Mama sa balay, magdala na siyag usa ka plastik nga puno sa mga brosyur ug mga gipang-*order*. Kuhaon dayon nako nig dali-dali ug paklion ang mga pahina, kopyahon dayon nako ang mga estilo ug disenyo sa mga biste, ug kon wa gani magtan-aw si Mama o Papa, dad-on nako ni sa kuwarto, motago, ug dayong pasiplat sa mga lalaking modelo nga nag-*underwear*. Gipadagan nakog hinay ang akong mga tudlo sa ugatong mga bukton, dayon sa maskuladong dughan, ug sa makadaghan mohunong akong tudlo sa brip. Dihay higayon nga wa nako kapugngi ang akong kaugalingon nga gision ang pahina diin anaa ang mga modelo. Tagoan nako ni ilawom sa katre o sa among kutson.

“Kinsa may naggisi ani?” Walay mitubag. Nagpadayon kog basa sa *pocketbook*. Wala pod motubag si Manoy Jimboy, giduwaag balik iyang Rubik’s Cube. Human adtong hitaboa, gitagoan na ni Mama ang mga brosyur sa iyang kuwarto. Dihay adlaw nga nakit-an nako ang uban nga diha sa luyo sa altar ni Mama Mary.

And as far as I remember, kada Domingo, sugoon ko ni Mama nga apason si Papa sa bulangan. Sayo pa lang gani sa buntag, momata na si Papa para tulaan si Rambo ug tuthoan kini sa iyang gilimugmog nga tubig. Kini si Rambo, ngalan nga kinuha ni Papa sa usa ka *action star*.

“Suwerte nas inyong pamilya, Bay Ramon. Labaw pa nas teksas o *Mitra cock*.” Mitingsi ras Papa samtang gahapyod sa ulo ni Rambo— ang bugtong sunoy sa among dapit nga upat ray kuyamoy. Gibalita pa man gani si Rambo sa TV. Kuwang na lang nga ma-*feature* si Rambo sa programa ni Noli de Castro. Garbo kaayo ni Papa iyang sunoy. Naa man ganiy misukna unsa ang gipatula, *Korean bug* ba daw o Taheebo gikan ni Caesar, kadtong mamaligyaayg tambal, panghaplas sa panuhot ug kabuhi. Kinis Caesar kuyog-kuyog gyod ni niya ang dakong halas nga gisulod sa puthawng tangkal. Sama ni Rambo, suwerte pod niya iyang halas nga si John Lennon. Apan si Papa igo rang mikatawa sa ilang mga pangutana. Kining iyang kinataw-an ug tiningsian maoy nakadugang sa interes sa mga tawo.

“Panghuwam didtog sunoy sa silingan para makasulod kas bulangan,” miingon si Mama usa ko milakaw.

Sa unang apas nako ni Papa sa bulangan man god kay wala ko pasudla. Ang karatula nagkanayon: P5 INTRANCE. LIBRE KON MAGDALA OG MANOK. Gisipra ni sa tabla nga gigamitan og uling nga gibalik-balik intawog badlis taman nga mobaga ug maklaro sa mga mobasa. Mibalik kos amoa ug nagdala og himungaan. Apan wala gihapon ko pasudla. “Noy, abi nakog makasulod basta naay manok?” nako pa samtang galuklok og manok sa akong ilokan. Mikatawa ang tiguwang ug miingon: “Unsaon man na nimo ang himungaan, Dong, nga bulangan man ni. Kamunggayan na lang na nato. Balik didtos inyo ug pagdalag sunoy.”

Kon walay lakaw si Papa, dad-on ko niyas *basketball court*. “Ganahan ko ikaw ang sunod nga Jaworski.” Taas man daw ko, hasta pod akong mga kasway. Resulta man daw nis pangala sa akong mama og kugita. *So, lavaaan!* Wa gyod sila nakahunahuna nga magmodel na lang ko, sa? Ari gyod sila sa ideya nga: Angayan gyod kuno ko

mahimong *basketball player* apan bisag kausa wala gyod makahisgot si Papa nga mopalit og bola nga makatabang unta sa akong pagbansay-bansay. *See?*

Si Mama, *my dear*, hinuon kay makahigayon og palit og *pocketbook*. Usahay, masuko si Papa kay akong mga hilig daw kay pangbabaye. Di man gyod nako hilig ang esports. Wala ko makahunahuna nga magsul-ob og *baskeball jersey* nga naay mga logo sa Bulls o Lakers. “Maayo na lang na nga mobasa siyag mga libro inay mosunod sa imong bisyo,” tubag ni Mama.

“Anha gyod ka modapig sa imong anak.”

“Kinsa man say ganahan makaanak og parehas nimo?”

“Gitudloan nako na sila kon unsa ang angay sa usa ka lalaki. Di ko ganahan nga naa koy anak nga putig itlog.”

“Ang lalaki nga imong nailhan kay kana rang modulag basketbol ug magbansay og sunoy.”

“Ah, kaletse! Kon ganahan kag babaye nga anak, di unta ko nimo pugson nga *mo-withdraw* kay gaan gyod tikag napulo ka babaye.” Milinog ang balikas ni Papa sa balay, ug dayon mibiya siya.

Okay, this. Usa ka adlaw, gisugo ko ni Papa pagpalansad kang Rambo sa tugkaran kay manimba sa daw sila ni Mama kuyog pod ang akong duha ka lalaking igsoon. Pista man tong adlaw. Wala ko mokuyog nila tungod sa akong ubo ug hilanat. Unang higayon to nga misimba si Papa kay matag Domingo o pista ni San Miguel Arkanghel adto ra man siya mosimba sa bulangan. Naa man kuno si Nong Kanor didto, kadtong gitawag nilag kristo sa sabongan. Mora gyod og ginoo si Nong Kanor kay

makasag-ulo siya sa mga tawo sa bulangan ug kon asa sila mopusta. “Mao nay tinuod nga kristo,” matod ni Papa.

Gipataop nako ang lansang duol ras gamay nga lantay nga pirme tambayan ni Mama kon magpaibot siya sa iyang uban ilawom sa mangga. Mihigda kos lantay ug wala ko kamatikod nga nakatulog diay ko. Taudtaod, nakamata kos kusog nga sagpa ni Papa. “Letse ka! Hain si Rambo?”

Wala ko katubag. *Omigod!* Haskang sukoa lagi niya. Daw usa ka yawa sa bag-ong *layer* sa Impiyerno nga wa maapil ni Dante Alighieri og hisgot. Didto na lang ko mitutok sa higot nga nahibilin. Wala na si Rambo.

Tulo ka bulan nga sigeg pangita si Papa sa iyang suwerte nga sunoy. Miadto siya sa Carcar kay may nakahisgot nga didto dad-a si Rambo. Miabot siya sa Naga ug Talisay og pinangita. Kada adlawng nagbasol si Papa. Maayo pa unta daw kon wala lang siya mosimba. Maayo unta daw wa na lang niya ko sugoa pagpalansad sa iyang pinalanggang sunoy. Miabot ang adlaw nga mag-usab-usab na among ngalan. Lunes tawgon ko niya og Letse; pag-abot sa Martes, Peste. Ug si Manoy Jimboy na sad ang Letse. Kada adlaw bunyagan mi ni Papa. Kada adlaw mabasa mis iyang bugnaw nga pagtagad ug init nga pamalikas. Init pa sa sikwate sa adlawng Domingo nga paresan pirme og puto ug mangga. May kainit diay nga makapaso sa tutunlan, apan may kainit sad nga makapaso sa dughan.

Pila ka tuig ang minglabay, namatay si Papa tungod sa *cirrhosis*. Wala ko kauli sa iyang lubong. Nagpadala ra kog kuwarta kang Mama para ipalit og lungon, ug kape ug biskuwit para sa mga mingbelar nga way laing giadto kondili ang madyong ug tong-its.

III.

MIHUNONG ang bus. *Ugh, finally*, makatindog na gyod *oks* kay akong birdyin nga lubot gialimut-an.

“Traynta minutos para sa mangihi, malibang, mamahaw, adbans paniudto, ug papiktyur.” Naabli ang atubangang pultahan sa bus ug nanulod ang mga mamaligyaayg *chicharon, banana chips*, ug ampaw. Nanaog ang drayber ug miadtos duol nga kan-anan para mamahaw. Manawag unta kong Mama apan hinay kaayo ang signal.

Mikanaog lang pod kog apil para mangihi kay layo-layo pa ra ba ang biyahe. Gahinay-hinay kog lakaw padu’ng sa banyo. Sa wa pa ko kasulod sa banyo, gisugat kog dakong karatula duol sa ulohan sa tiguwang nga tigbantay. Layo ra kaayo kini sa karatula sa bulangan (pintal na ang gigamit maong klaro na ang mga letra): IHI - 2 pesos, LIBANG - 5 pesos. Ubos niini mao ang hubad para sa mga langyawng bakasyonista: HIHI - 2 pesos, POO - 5 pesos. *In Jesus’ name!* Hihi? Unsa Michael Jackson? Hiiihiii! Hay, kini gyod ang hinungdan nganong wala na manginlabot ang Ginoo sa iyang mga tawo.

Gitunolan nako ang tigbantay og dos pesos. Nagsugat iyang mga kilay ug iya kong gitutokan. Gidugangan na lang nako og tres pesos. Tingali, gatuo siya nga malibang ko. Mitutok gihapon ang tiguwang nako. Gipaak nako akong dila para dili ko makaestorya og bati. *God knows why.*

Misilbato na ang bus, usa ka senyas nga angayng mamalik na ang mga nanganaog nga pasahero.

Nadugay ko. Lisod ang pagputos ug paghigot sa kinatawo. Kinahanglan ni og kaalam. Kinahanglan ning gahinan og oras. Importante ni para dili magbugdo samtang gasul-ob kog *leggings*. Dili man daw mahatagan og hustisya ang *leggings* kon naay nagbugdo sa atubangan. Mangina ang tawag ani, matod pas akong amigong *drag* nga hapit na mahimong matrona (sundon lagi kuno niya ang Queen of All Drag Queen nga si RuPaul). Ang uban gitawag ni nila og Jupiter. Uso ni basta moapil ang mga bayot og Ms. Gay kada pista. Kining akong amigo— nga ang ngalan mas brusko pas kargador sa merkado— maoy nagtudlo nako. “Day, kon magbinayot man lang gani ka, paundayoni na lang. Atimana ang awra! Angayng di kini mawagtangan og siga. *Let your true colors shine through your skin.*” Sama man daw ni sa panultihon nga kon mabasa kas uwan, kaligo na lang.

Kining akong amigong brusko mao pod ang nagtudlo nako aning inestoryahan sa mga bayot. Pina-E.T. ni siya. Ig-agaw ra ni sa inestoryahan ni Kokey. *Gay lingo*, matod pas mga *linguist*.

“Yopak oyaak,” moingon si amigong George kinsa ganahan ni siyang tawgon og Georgina Wilson. (Kapoy kaayo.)

“*Hebi.*” (*Heavy*)

“*Mi Khalil Gibran ra va oak’s barrel gahapon.*” (Mihilak ra ba ko gahapon.)

“*Ashnek? Waki?*” (Kinsa? Ikaw?)

“*Mi Californication oks, uy. Crayola 36 colors! Ohaveas es much ang Kuh Ledesma oka tapad yesterday sa jeep.*” (Mihilak ko, uy. Grabe akong hilak. Baho kaayo og ilok akong tapad sa *jeep* gahapon.)

Pastilan gyod ining akong *ameygah*. Dako ang pagdayeg nako ni George. Siya ang usa sa mga tawo nga nakompleto ang pagka sirena ug nakaabot na gyod sa Atlantis sa Kagawasan.

Pagbalik nakos lingkoranan, mitan-aw ang bata nako. Mipahiyom ko niya. Iyang gibalikag tan-aw iyang Mama ug miingon: “Bayot, Ma, sa? Ha-ha. Bayot.”

“O, awa kuyaw kaayog nawong, sa? Maong ayaw na sunda kay kataw-an kas mga tawo ug moadto kas *hell*.”

Mipadayon kog lakaw. Nagdali-dali kog pangita sa akong lingkoranan. Mihuyang akong tuhod. Misakit og kalit akong kasingkasing nga natabonan sa akong bukog, unod, panit, *foam* ug *push-up bra*. Maypa lagi mahimo na lang kong isda.

IV.

USA sa mga munisipalidad sa habagatang bahin sa Cebu ang Alcantara. Sauna, mao ning lugara ang mas daghan pa ang mga punoan kaysa mga lumulupyo. Mao-mao ra nis ubang munisipalidad nga layo sa ospital, mga lumulupyo nga mabuhi rag way Jolibee, Starbucks, o *wi-fi*. Ang pagpaninda, pagpananom ug pagpamuhi og baboy, kanding o manok ang gikuhaan sa adlaw-adlaw nga panginahanglan. Sa una, suwerte lang tingali kon ang anak maka-*abroad* para mag-*caregiver* o mag-*nurse*. Labawng suwerte kon ang anak makagradwar o ma-*topnotch* sa kurso nga Nautical, Civil o Marine Engineering. Himoan dayog tarpulin nga hapit na lang mohabol sa dalan. Sa bata pa ko, didto ko panagsang mosuroy sa dakong hawan. Layo-layo kinig gamay sa amo. Diri mi magdula og *chinese garter* ug P.S-P.S. Manganta dayon mig dungan: P.S, P.S, *I love you*. Mahal mo ba si Gabby? *Yes* or *no*? Diri pod sa hawan magbayle ang kabatan-onan

ug mga hamtong. Basta pista gani o naay dakong okasyon, dili gyod mawala ang bayle. Koralon dayon ang dakong hawan og lukay.

Kinahanglan ang matag pamilya moamot og singko o diyos, ug kon dili man gani moamot, kinahanglan aduna niy representante nga babaye para isayaw sa bayle. Magpanikad ang mga lalaki basta mosalop na ang Adlaw. Mokuyog kos akong Manoy kay dili man ni siya mawala basta naay bayle. Magdala dayog sulo si Manoy, ug ako ang mobitbit sa among sinelas kay lapok man kaayo ang agianan padu'ng sa baylehan. Sa dili pa makasulod ang mga lalaki, mopalit ni silag ribbon nga *i-pin* sa dughan. Klase-klase ang kolor sa ribbon— pula, dalag, asul, ug lunhaw. Ang naay kaya, makapalit silag bangaw nga ribbon. Pula ang gipalit adto ni Manoy. Nagplano unta siya nga mopalit adtong bangaw bisan mahal kay kon naa nimo ang tanang kolor, makasayaw man ka og makapili sa gusto nimong pares, apan iya man kini gipalit og kaka. Unya pagkaugma ang kaka gihulmigas ra diay.

“Sugod na. Sugod na,” maoy singgit sa DJ samtang giandam na niya ang unang kanta sa *phono*. “Ang unang kolor, pula!”

Namili na ang mga lalaki nga naay ribbon nga pula sa ilang dughan niadtong mga babaye nga nagpaabot sa mga lingkoranan. Miapil pod og pamili ang mga dato kay lagi bangaw man ilang ribbon. Dali-daling giduol ni Manoy ang guwapang babaye nga naglingkod ug naghuwat sa suok. Padu'ng na unta mobarog ang babaye apan giduol kini siya og datong ulitawo. Alkanse si Manoy. Nawong lang daan sa dato, taliwtiw kaayog ilong ug lami kaayog hinapay, samtang si Manoy morag ang ilong natumban og kapreng kimpang. Ang iyang buhok klarong kuwang sa pamada. Nagkalalisay si Manoy Jimboy ug ang dato. Kahibawo na ko kinsa ang pillion sa dalaga.

Adtong gabhiona, nagsugod kog pangandoy nga usa unta kos matahom ug madanihon nga mga dalaga nga abiabihon sa ambongan ug himsog nga mga ulitawo. Apan pakyas kay di man malimod ang akong kinatawo. Dili ko nila ilogan. Dili ko nila pilion. Adtong gabhiona, diha ra kos gawas sa koral naniid samtang nagsayaw-sayaw ang mga aninipot ug lamok sa akong ulohan. Miuna kog uli sa amo, ug namakli na lang sa mga brosyur sa akong mama.

Kahinumdom pod ko nga kada human sa klase, pakuyogon ko ni Manoy sa sapa. Mabaw ra ang tubig niini maong baktason ra ni Manoy ug sa iyang mga klasmeyt hangtod moabot sila sa tinubdan. Kon makakita silag gagmayng isda, ila kining panakpon ug isulod sa ilang bawnanan. Maglutaw-lutaw god na ang mumho kuyog sa mga isda. Bisan naghikab-hikab si Manoy nga motan-aw og Voltes V, iya gihapong palabihon ang pagbaktas sa sapa tungod sa laing rason. Daghan man kunong babaye didto nga manglaba sa ilang uniporme. Nindot man kuno tan-awon ang mga dughan sa mga babaye nga mabasa sa bugnawng tubig gikan sa tinubdan. Nindot man daw trapohan ang mga bula nga namilit sa ilang aping ug paa. Di malikayan nga mabasa ang among karsones kay mahumol man among mga bitiis bisan mabaw ra ang sapa. Kon mabasa man gani, paningkamotan namo nga mauga kini una mopauli sa balay. Dali ra bang makamatikod si Mama. Mora ni siyag naay gahom nga makahibawo sa among mga sekreto. Nagduhaduha kog kuyog kang Manoy. Nahadlok kos mga alimatok.

Misantop sa akong hunahuna ang gisulti ni Mama, *Ayaw pagbalik didto kon di ka ganahang supsoyon sa alimatok imong dugo*. Wala nako kuyogi si Manoy. Miuna kog uli. Di ko ganahan nga masuko si Mama nako. Gusto kong mamahimong garbo ni Mama, labaw pas garbo ni Papa sa iyang nawalang sunoy.

Pag-abot nako, naghagpat pas Mama sa kamunggay. Si Papa hilom nga nangibot sa iyang bungot gamit ang duha ka peso. Andam na kos akong isulti kon ugaling mangutana sila hain si Manoy.

“Kon wala pa gani ko sa higayon nga pildehon na ni Voltes V ang robot, ingna dayon si Mama nga naghimo kog pradyek. Ikaw na ang bahalas uban, Dong, uy. Maayo kaayo ka ana,” miingon si Manoy usa ko milakaw pauli.

Hilom kong gihubo ang akong sapatos ug medyas ug misulod dayon kos kuwarto.

“Hain man tong giatay?” Giatay ang bag-ong ngalan ni Manoy. “Hoy, letse, misukna ko!”

Nagdali kog gawas sa kuwarto ug miingon: “Mikuyog man to siya sa iyang mga *classmate*, Tay. Nagdala man to silas *materials* sa ilang pradyek.”

“Pradyek na sad?” sagbat ni Mama samtang gatempla sa kinamunggayang manok.

“S-Science man d-daw to nga pradyek. Ila man daw obserbahan ang pagtubo sa munggos nga gibutang sa basang gapas.” Naningkamot ko nga kalma ra akong pag-estorya. Grabe man god kaayo ni si Papa makadalag silot. Nakasuway si Manoy nga gisulod sa sako, gibatay sa punoan sa nangka, ug gipaasohan. Pulong pa ni Papa, Kamao kong mopakanaog sa impiyerno dinhi sa yuta.

Gabii na kaayong miabot si Manoy. Nagbakho siya nga misulod. Nakita kos Papa nga nagpangumo samtang gitutokan ang basa nga karsones ug ang nasamad nga batiis ni Manoy. Nag-abot among panan-aw ni Manoy. Kon makaestorya pa lang ang

akong mga mata gamit ang pagpitok-pitok sa tabuntabon, hagbay ra ning mibatbat:
“Pasayloa ko.”

“Mao diay ning munggos nga pradyek?” Isog kaayong mitan-aw si Papa nako ug dayon mibarog. Nahilom og kalit ang balay nga mora bag mihatag kinig higayon nga makatabi si Papa. Namula iyang nawong.

Gibitad niyas Manoy ug gidala sa kuwarto ni Mama. Kon madungog pa lang ang dagayday sa mga luha ni Manoy, hagbay ra kong nabungol sa bul-og niini. Taudtaod, gitawag kong Papa. Pagsulod nako, nakita nakos Manoy nga nagluhod sa munggos. “Puyde na nimong tabangan imong igsoon sa iyang Science pradyek.”

Sa way paglangay, miluhod ko tapad ni Manoy ug mihilak samtang hinay-hinayng nalubong ang gahing munggos sa akong mga tuhod.

V.

“LUGAR lang!” Misiyagit ko ug hinay-hinayng mihunong ang bus.

Mitan-aw si Hesus, mipahiyom, ug misulti: “*Take care.*”

Miyango ko ug dayon nanaog. *My God. Number kuya, bi. But, it's too late.*
Mibiya na ang bus.

Gisugat kos bidlisiw ug sa kahilom sa lugar. Samtang galakaw ko padulong sa amo, inanay kong namatikdan ang kausaban. Ang kaniadtong baylehan nahimo nang plasa. Naa na kiny *swing, slide, ug monkey bars* nga para ra sa mga bata. Naa na poy manindahay og tempura ug kwek-kwek. May *sari-sari store* na pod diay si Manang Cora, nga sa una mag-atang ra man ni siya sa ganghaan sa eskuylahan uban sa iyang init

nga mais ug bingkang dagko kaayog liki. Sa matag lakang nako padulong sa amo, mas midako akong kahadlok. Inanay kining mikuyanap sa akong kaunoran. Anam-anam kining mihabol nako. Morag munggos nga mitaop sa akong tuhod. Morag alimatok nga misupsop sa kusog sa akong mga tuhod. Nindot unta ibalik sa bus ug itapad balik ni Hesus. Nindot unta mosakay sa biyahe nga walay kahumanan.

Mitingog akong selpon. Teks ni Mama: NAA PKO SA MERKADO.

Ngano kaha ning mga tiguwang puros man *capital letters* ang *i-send*? Sige, *I have to compose myself* bisag nangurog ug nagbasa na akong kamot. Mitubag ko: Ok Ma. Maghuwat ko nimo sa lantay ilawom sa punoan sa mangga.

Pag-abot nakos lantay, dali-dali nakong gibutang ang bug-at nga bagahe. Diha gihapon ang kahayahay sa pagtambay ilawom sa mangga. Gilantaw ko ang palibot. Naa gihapon ang tangkal sa manok ni Papa nga gitay-an na. Mao gihapon ang nawong sa among balay apan gipalibotan na kini og daghang *bougainvilleas* ug *orchids*. Nanimaho pang bahal ang lantay. Duna tingaliy nag-inom gabii dinhi.

Wala ko kasabot sa akong gibati. Ang kahadlok mikutaw sa kamingaw nako kang Mama. *Madawat pa ba kaha ko niya?* Upat ka tuig na, wala gihapon mausab ning pangutanaha. Gikuha nako akong panyo ug gidaitol nako sa akong agtang nga gipaningot. Taudtaod, nadungog nako ang tingog ni Mama. Sa layo, nakita nako siya nga nagbaguod sa usa ka dakong plastik. Padulong na siya sa akong nahimutangan. Nanglugsot og balik ang singot nga bag-o ko lang gitrapohan. Paspas ang pagpitik sa akong kasingkasing. Inanay nakong naklaro ang nawong ni Mama nga luoy kaayo. Nangunot na siya. Ang mga linya nga mibagis sa iyang panit nagsibya sa mumho sa kagahapon nga gusto nakong puniton sa ngiob nga katuigan nga ako siyang nabiyaan.

Nawala na ang iyang awra sa nawong nga malipayon ug puno sa pulbos, meyk-ap, ug kadasig. Luya ang iyang mga mata ug wala na ang kanhing katahom. Di na kini parehas sa una nga ang iyang mga pilok morag dagkong anunugba nga galupad-lupad sa matag pagpitok-pitok. Wa ko damha nga ang sumbanan nako sa kaanyag, karon, natay-an na ug nabiyaan nas panahon.

Mitutok ra ko niya. Walay gikasulti si Mama. Iya rang gitan-aw og maayo akong bisteda nga napuno sa disenyong buwak ug mini nga *crystals*. Iyang gitutokan akong *heels*. Wala siya mobuhi og pulong. Miduko kos kauwaw.

Pagkataudtaod, miingon siya, “Sulod sa balay. Magluto tag binignit.”

Misunod kong Mama. Nanan-aw ang among mga silingan. Naay uban miagik-ik. Ang uban naghinunghongay. Pagsulod namos balay, gibundak ni Mama ang iyang pinalit. Miginhawa siyag lawom.

Hagbay ra diayng mihawa si Manoy sa balay human niyag pakasal sa babayeng naila-ila niyas diskohan. Kay lagi, miburos man kini. Gidala pod ni Manoy among kamanghoran para paeskuylahon ug aron makatabang-tabang pod sa bag-o niyang pamilya. Nag-inusara ras Mama sa balay kuyog ang mga bakhoy nga naputos gihapon sa plastik, mga botelyas binong wala nay sulod, ug mga retratong gipamutang sa haligi. Ang akong pusil-pusil nga gikan sa usa ka Power Ranger tua nagpatong kuyog sa uban pa nakong mga duwaan.

“Barog diha ug pag-ilis og sinelas.” Milikay og tutok si Mama sa akong mga mata. Aslom kaayo iyang nawong. “Tabangi kog hiwa aning saging ug ubi.”

Miduol kos lamesa apan nagdaling mibiya si Mama ug gidala ang tuno sa lubi. Naglisod kog hiwa. Sobra ra kataas akong mga kuko nga lunhaw kaayo nga naa pay disenyong gagmayng *pineapple*.

Hilom ra ming galuto sa binignit. Wala gyod *i-on* ni Mama iyang radyo. Ang ako rang ginhawa, ang aringkil sa mga kubyertos, ug ang panghupaw ni Mama ang mabati samtang nagpadayon mig luto.

Unya naligo ko paghuman namog luto. Wala gihapon mausab among banyo. Ang karaang *shower curtain* ra gihapon ang salimbong. May gagmayng garapon sad sa bubho ug layang aloe vera nga gapatong sa hilis nga sabon.

Nahaigking ko sa kalit nga pagsulod ni Mama sa banyo human kog panapis. Nagdala siyag gunting. Wala siyay gisulti. Gigunitan niya akong tag-as nga buhok ug iya kini gipamutol. Nadungog ko ang kahait niini, sama sa kahait sa kahilom. Wala ko kahibawo sa akong gibati. Gitan-aw ko lang ang akong mga buhok nga nangatagak sa sawog samtang nagdagayday pod ang akong luha nga mora bag nagkilumba kinsay maunag kaabot sa sawog. Kada tagak sa nangaputol nakong mga buhok mao sad ang pagbalik nako sa kagahapon.

Hapit usa ka oras ming diha sa banyo. Unya, giligo ko ni Mama. Gisiyampohan niya akong buhok human niyag pamutol. Gibalik ko niya sa akong pagka bata. Kadtong iyang gamiton iyang tiil sa pag-ilo sa akong sampot. Kadtong iya kong ligoon kon mabasa kos taligsik. Kadtong di maihap nga mga higayon nga dili mapormag pulong apan kini: init, tam-is, ug mabulokon.

Migawas si Mama sa banyo ug midiretso sa iyang kuwarto. Misunod kog gawas ug nag-ilis. “Diretso didtos kosina kay luto na ang binignit.”

Mitando ko. Moestorya pa unta kog tiwas apan gibakwi ko ang mga pulong ug giitsa na lang kini sa wanang. Miduol kos dakong samin ug nanudlay. Nakahunong kog kalit. Gitutokan nakog maayo ang bag-o nakong buhok. Mubo na, duna nay *side bangs*. Nakamatikod ko nga anggid-anggid diay ming Dawn Zulueta. Puyde sad si Charlene Gonzales.

“Dali na diri.”

Nausab ang naandang kolor sa binignit ni Mama. Kaniadto, asul tungod sa ubi. Karon, *pink* na. Mangutana unta ko kon giunsa ni niya pag-usab sa kolor sa pamasin nga kining pangutanaha maoy makasugod sa among kukabildo.

“Kaon na.” Kompleto ang kolor sa sago nga gisagol ni Mama sa iyang binignit. Kahinumdom pa tingali si Mama nga di gyod ko mokaon kon walay sago. Lami gihapon ang binignit bisan lahi na kini og kolor. Init. Tam-is. Makawalas kakapoy sa biyahe. Makahanaw sa kahuot sa dughan.

“Angayan ka anang buhoka.”

Gitan-aw nakos Mama. Mipadayon siyas iyang kahilom sa pagkaon sa binignit. Nagkasugat ang among mga panan-aw. Mikalit ug tin-aw iyang panagway. Iyang gibutang ang kutsara ug misukna: “Unya, Dong John, kanus-a man nimo ipaila-ila imong boypren?”

Miinit og kalit akong nawong. Dali-dali nakong gihigop ang nahibilin nga sabaw sa binignit. Ang katam-is migitik sa akong tutunlan. Dayon, miduko ko ug mipahiyom.

(KATAPOSAN)